

УДК 348.723

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЯК СУБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Кривенко Ю. В. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права ОНЮА

В юридичному забезпеченні прав осіб, пов'язаних з їхніми релігійними переконаннями, слід розрізняти дві сторони: право вірити і право сповідувати. Перше є абсолютним, повинно бути захищеним без будь-яких винятків. Друге – повинно містити низку обмежень. При цьому в другому разі фундаментальним є доступ людей до організаційної форми першого рівня, є найважливішим і повинно розглядатися відповідно до ст. 11 Конвенції про свободу асоціацій і захист права на організацію [1] (свобода об'єднань та асоціацій), яка захищає існування громадських організацій від невиправданого втручання з боку держави. Кожна держава має закони і постанови, які регулюють реєстрацію, визнання й об'єднання релігійних спільнот. Ці закони визначають умови, в яких визначається статус юридичної особи. Більшість релігійних організацій вважають свою діяльність не повноцінною в разі відсутності статусу юридичної особи. Наприклад, без отримання такого статусу релігійній організації важко придбати у власність або орендувати місце для богослужіння, матеріально підтримувати своїх священників і релігійний персонал, укладати контракти на друк церковної літератури, виробництво предметів, які необхідні для культової діяльності.

В Україні важливість отримання певного цивільно-правового статусу збільшується, оскільки тільки таким чином релігійне утворення може утримувати культові будівлі, друкувати та поширювати літературу, запрошувати представників іноземних організацій, організувати публічні лекції та отримувати статус неприбутковості, так само як і займатися благодійністю. Слід погодитися з думкою І. М. Кучеренко, що чинне законодавство не визначає особливостей і порядку створення релігійних об'єднань [2]. Крім того, за рамками правового дослідження залишається правова природа створення Церкви. Разом з тим, ці питання є достатньо важливими з точки зору необхідності забезпечення конституційних прав осіб, а, отже, дослідження у цій сфері набувають особливої актуальності.

Метою даного дослідження є визначення порядку створення релігійних організацій у залежності від виду організації, завдань і цілей їхньої діяльності.

Релігійні організації утворюються з метою задоволення громадянами своїх релігійних потреб сповідувати і поширювати віру.

Визначення меж втручання держави в реалізацію громадянами своїх релігійних потреб пов'язане з вирішенням питань створення, діяльності релігійних організацій як окремого виду юридичних осіб.

Підставою виникнення юридичних осіб є волевиявлення інших суб'єктів цивільного права – фізичних та юридичних, які наділені цивільно-правовою правоздатністю і дієздатністю. Це пов'язано з намаганням суб'єктів «відокремити» загальні для них інтереси і майно, а також юридичні засоби їх досягнення [3].

Г. Ф. Шершеневич відмічав, що для виникнення юридичної особи необхідно:

- 1) наявність того субстрату, який повинен скласти його зміст, тобто групи осіб і майна;
- 2) відповідність законним умовам, тому, що інакше неможливе існування «штучної особи» [4].

Виконання цих умов передбачає, що створення юридичної особи складається з двох стадій – підготовчої, на якій розробляється локальна нормативна модель юридичної особи, яка втілюється в засновницьких документах: статуті або установчому договорі, та стадії державної реєстрації [5]. Отже, створення юридичної особи – це насамперед визначений порядок, закріплений чинним законодавством.

Релігійні організації створюються в нормативно-явочному порядку, який не потребує розпоряджень та дозволів. Такий дозвіл у загальній формі передбачений у нормі закону. Вимагається лише ініціатива засновників та їх явка. Компетентний державний орган, у нашому разі, це обласне управління юстиції, яке лише перевіряє дотримання встановленого порядку і відповідності характеру і меті юридичної особи, яка створюється, загальним вимогам, які пред'являються законодавством для цієї організаційно-правової форми, яка створюється таким способом, для якого характерні:

- ініціативний акт засновників;
- організаційна робота;
- контролююча робота компетентного органу.

При нормативно-явочному способі основний контроль за створенням юридичної особи здійснюється при його реєстрації, деякі автори називають цей спосіб реєстраційним [6].

На нашу думку, слід погодитися, що таке визначення є неточним [7, с. 80], оскільки державна реєстрація є заключним етапом у створенні будь-якої юридичної особи, незалежно від того, яким із перерахованих способів вона створюється.

У ч. 1. ст. 92 ЦК України встановлено, що юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону [8].

Звертаючись до передбачених законом схем, що управляють формальним наданням юридичного статусу, першим виникає питання про кількість фізичних осіб, необхідних для створення юридичної особи [9].

У країнах Європи часто вимагають більшої кількості засновників для релігійних об'єднань, ніж для інших неприбуткових організацій. У той час як від двох до п'яти засновників досить для створення неприбуткових організацій, для релігійних об'єднань зазвичай необхідно 10 або більше. У Російській Федерації потрібно 10, у Польщі – 15, у Греції – 20, в Угорщині – 100. Латвія і Литва вирізняються тим, що вони вимагають 10 засновників для кожної релігійної общини (15 у Литві), але цього не досить для одержання юридичного статусу. Крім того, у Латвії для його одержання потрібно 10 общин і принаймні дві в Литві [10].

Вже не одне століття спеціалісти ведуть дискусії стосовно того, чи повинна юридична особа, кожна окремо, визначати свій початок від державної влади або ж достатньо встановити загальні нормативи для виникнення юридичних осіб таким чином, щоб кожна організація, яка підпадає під ці правила, отримувала права юридичної особи без спеціального акта державної влади.

Державна реєстрація юридичних осіб має глибоке коріння в усьому світі, в усіх цивілізованих країнах здавна склалася і функціонує система заходів із здійснення реєстрації, існує розгалужена мережа реєструючих органів. Виникнувши спочатку як обов'язкова процедура для набуття статусу юридичної особи лише деякими суб'єктами майнових відносин, до сьогодення моменту державна реєстрація стала обов'язковою для будь-якої юридичної особи незалежно від мети створення, організаційно-правової форми та інших відмінностей [11].

Більшість держав не вимагають реєстрації релігійних організацій. На практиці деякі з них мають механізми, за допомогою яких релігійна організація може одержати юридичний статус без про-

ходження реєстраційного процесу на державному рівні. Зазвичай група, наприклад, може створити траст для володіння власністю і здійснення інших функцій без одержання схвалення з боку держави. До того, як неприбуткові організації стали загальноприйнятими, трасти часто використовувалися для утримання власності Церкви. У деяких країнах із громадянським законодавством можливе неформальне створення юридичної особи. У Франції група може одержати юридичний статус, подавши декларацію у відповідний департамент і опублікувавши її в «Journal Officiel». У Швеції та Швейцарії для створення суб'єкта права не потрібна навіть публікація. Нідерланди також визнають неформальні об'єднання, які можуть бути створені шляхом певних нескладних кроків навіть без нотаріуса. Законодавство Росії ставить певні перепони перед одержанням юридичного статусу, але очевидно, що група може діяти й без такого статусу [12].

Відповідно до ч. 4 ст. 87 Цивільного кодексу України, юридична особа вважається створеною з дня її державної реєстрації [13].

Юридична енциклопедія поняття реєстрація визначає в двох значеннях:

- внесення у список, книгу та складання переліку, опису;
- запис фактів або явищ з метою підрахунку та набуття факту законності [14].

Видатний фахівець у галузі державної реєстрації Т. В. Закупень пропонує таке визначення: «Державна реєстрація юридичних осіб – акт реєструючого органу, відповідно до якого організація набуває статусу юридичної особи або втрачає його» [15].

Державна реєстрація є інструментом легалізації юридичної особи, правовстановлюючим фактом і становить собою порядок виникнення юридичних осіб.

Існує необхідність не допустити проникнення в цивільний обіг суб'єктів, які мають протиправну мету. Вважаємо, що головною функцією державної реєстрації повинна бути «фільтрація» суб'єктів, які бажають набути статусу юридичної особи. Крім того, державна реєстрація має такі цілі.

По-перше, захист інтересів всіх учасників майнового обігу шляхом констатації факту створення юридичної особи.

По-друге, здійснення державного контролю за діяльністю юридичних осіб, виконаних ними вимог законодавства стосовно охорони навколишнього середовища, безпеки товарів та послуг захисту прав споживачів.

По-третє, фіскальні цілі, пов'язані з оподаткуванням, сплатою інших зборів, боротьба з незаконним підприємництвом.

По-четверте, отримання статистичних відомостей, необхідних для управління у сфері економіки.

По-п'яте, надання всім учасникам право-відносин достовірних відомостей про юридичних осіб [16].

Як ми визначили раніше, сповідання та поширення віри є метою створення релігійної організації, бо, наприклад, у всіх статутах релігійних організацій та Церкви сповідання віри визначається як основна мета діяльності.

Слід погодитися з думкою Ю. С. Овчиннікової, що віросповідання є основною ознакою, яка, з одного боку, притаманна виключно релігійним організаціям, а з іншого – дозволяє обмежити релігійні організації від всіх інших некомерційних організацій [17].

Відповідно до Закону України «Про об'єднання громадян» [18], громадські організації створюються для захисту спільних інтересів і досягнення статутної мети громадян, які об'єдналися. І в цьому разі віросповідання є особливістю, завдяки якій не можна ототожнювати релігійні та інші некомерційні організації, навіть якщо останні мають схожу мету. Стаття 85 ЦК України не наводить визначення релігійної організації на відміну від ЦК РФ, де у ст. 117 наводиться визначення релігійної організації, яке повною мірою ототожнюється з громадськими організаціями. «Громадськими і релігійними організаціями (об'єднаннями) визнаються добровільні об'єднання громадян, які об'єдналися у встановленому законом порядку на основі спільності їхніх інтересів для задоволення духовних або інших нематеріальних потреб» [19].

Поняття «духовні потреби» також має неоднозначне визначення, воно може бути пов'язане з релігією, це релігійний інтерес, пов'язаний з бажанням спілкування з Богом, а з іншого боку – це «розумовий розвиток людини» [20].

Людина, яка багато читає, також зростає духовно, але це різні поняття. І, відповідно до цього, стає зрозумілим, що релігійні організації створюються не для задоволення розумових та естетичних потреб, а насамперед для сповідання конкретного віровчення. Релігійні організації в Україні створюються з метою задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру. На відмінність від інших підприємницьких чи непідприємницьких товариств, конкретна мета яких визначається у засновницьких документах, мета діяльності цих організацій визначена законом. Такою метою є спільне сповідання і поширення віри. Тлумачний словник С. І. Ожегова визначає мету як предмет прагнення, тобто те, що бажано здійснити [21]. У цьому сенсі дана організаційно-правова форма юридичної особи у назві має вказівку на характер своєї діяльності. Це свідчить про наявність спеціальної правоздатності, оскільки ті правомочності, якими наділені релігійні організації, обумовлені виключно метою їх створення. Таким чином, здійснення будь-якої діяльності й пов'язаних з нею правочинів, а також інших юридично значимих дій повинно бути підпорядковано встановленій законом і зафіксованій у статутних документах меті й не може їм суперечити.

Якщо під правоздатністю релігійних організацій слід розуміти здатність мати цивільні права і виконувати цивільно-правові обов'язки, то змістом правоздатності є конкретні права: майнові й немайнові, які надаються цим організаціям ЦК [22] та Законом і закріплюються у статутах даних організацій на право здійснення певних видів діяльності. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне запропонувати внести до Цивільного кодексу України окрему статтю, яка буде визначати порядок створення релігійних організацій у залежності від виду організації, завдань і цілей їхньої діяльності [23, 24], відображаючи насамперед їхню специфіку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конвенція про свободу асоціацій і захист права на організацію // Права людини (основні міжнародно-правові документи) : зб. док. / упоряд. Ю. К. Качуренко. — К. : Наук. думка, 1989. — С. 167.
2. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права : монографія / І. М. Кучеренко. — К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. — С. 235.
3. Матузов Н. И. Теория и практика прав человека в России / Н. И. Матузов // Правоведение. — 1998. — № 4. — С. 26.
4. Шершеневич Г. Ф. Курс гражданского права / Г. Ф. Шершеневич. — Тула : Автограф, 2001. — С. 115.
5. Шершеневич Г. Ф. Курс гражданского права / Г. Ф. Шершеневич. — Тула : Автограф, 2001. — С. 117.
6. Гражданское право / под ред. Е. А. Суханова. — М., 1994. — Т. 1. — С. 83; Гражданский кодекс Украины : комментарий (с изм. и доп. по сост. на 1 сентября 2003 г.). — Х. : ООО «Одиссей», 2003. — Т. 1. — С. 130.
7. Гражданское право / под ред. З. И. Цибуленко. — М., 1999. — С. 80.
8. Гражданский кодекс Украины : комментарий. — Т. 1. — С. 140.
9. Довгерт А. С. Поняття та класифікація юридичних осіб у новому цивільному кодексі України / А. С. Довгерт // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. — О., 2004. — Вип. 23. — С. 3; Зубар В. М. Юридичні особи публічного права / В. М. Зубар // Проблеми правового забезпечення підприємницької діяльності, пов'язаної з морем : наук.-практ. конф., 17 берез. 2006 р. : [матеріали] / Одес. нац. юрид. академія ; Одес. морський торговельний порт. — О. : Фенікс, 2006. — С. 26-29; Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права : монографія / І. М. Кучеренко. — К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. — С. 238.

10. Дьюрем К. Свобода релігії або переконань: закони, що впливають на структурування релігійних громад / К. Дьюрем // Людина і світ. — 2001. — № 9. — С. 28.
11. Зыкова И. В. Правовое регулирование государственной регистрации юридических лиц: современное состояние и перспективы развития / И. В. Зыкова // Адвокат. — 2004. — № 1. — С. 66.
12. Дьюрем К. Свобода релігії або переконань: закони, що впливають на структурування релігійних громад / К. Дьюрем // Людина і світ. — 2001. — № 9. С. 27.
13. Гражданский кодекс Украины : комментарий. Т. 1. — Х., 2004. — С. 130.
14. Юридическая энциклопедия / под ред. М. Ю. Тихомирова. — М. : Издание г-на Тихомирова М.Ю., 1997. — С. 385.
15. Закупень Т. В. Государственная регистрация юридических лиц и индивидуальных предпринимателей : науч.-практ. пособие / Т. В. Закупень. — М. : Норма, 2001. — С. 11.
16. Козлова Н. В. Правосубъектность юридического лица / Н. В. Козлова. — М. : Статут, 2005. — С. 182; Піддубна В. Щодо спеціальної правоздатності релігійних організацій / В. Піддубна // Право України, 2004. — С. 112-115.
17. Овчинникова Ю. С. Религиозные организации как юридические лица / Ю. С. Овчинникова // Субъекты гражданского права / под ред. проф. Т. Е. Абовой ; Ин-т государства и права Российской академии наук ; Центр цивилистических исследований. — М., 2000. — С. 116.
18. Про об'єднання громадян : Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 34. — Ст. 504.
19. Гражданский кодекс Российской Федерации. Ч. 1 // СЗ РФ. — М., 1995. — № 21. — С. 1930.
20. Гуревич П. С. Современный гуманитарный словарь-справочник / П. С. Гуревич. — М. : Олимп : ООО «Фирма» : АСТ, 1999. — С. 150.
21. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. — 23-е изд., испр. — М. : Рус. яз., 1990. — С. 870.
22. Гражданский кодекс Украины : комментарий. Т. 1. — Х., 2004. — С. 130.
23. Харитонов Є. О. Цивільне та сімейне право України у запитаннях та відповідях / Є. О. Харитонов, О. М. Калітенко, В. М. Зубар. — Х. : ТОВ «Одіссей», 2002. — С. 101;
24. Піддубна В. Релігійні організації як юридичні особи / В. Піддубна // Право України. — 2005. — № 4. — С. 108.

Анотація

В статті розглядаються особливості створення релігійних організацій як суб'єктів цивільного права. На підставі аналізу створення юридичних осіб, зроблено висновок, що релігійні організації утворюються з метою задоволення громадянами своїх релігійних потреб сповідувати і поширювати віру. У зв'язку з тим, що у статті 85 ЦК України не наводить визначення релігійної організації, автор пропонує внести до ЦК України окрему статтю, яка буде визначати порядок створення релігійних організацій.

Ключові слова: релігійні організації, віросповідання, державна реєстрація, релігійні потреби, юридичні особи.

Аннотация

В статье рассматриваются особенности создания религиозных организаций как субъектов гражданского права. На основании анализа создания юридических лиц, сделан вывод, что религиозные организации образуются с целью удовлетворения гражданами своих религиозных потребностей исповедовать и распространять веру. В связи с тем, что в статье 85 ГК Украины не приводит определения религиозной организации, автор предлагает внести в ГК Украины отдельную статью, которая будет определять порядок создания религиозных организаций.

Ключевые слова: религиозные организации, вероисповедание, государственная регистрация, религиозные потребности, юридические лица.

Summary

The article investigates the specifics of foundation of religious organizations as participants of civil law. It was made the conclusion, that based on analysis of the foundation juridical persons, that religious organizations are created for religious needs of its citizens to confess and propagate their faith. Due to the fact that Article 85 of the Civil Code of Ukraine provides no definition of a religious organization, the author proposes to amend the Civil Code of Ukraine separate article that will determine the procedure for the establishment of religious organizations.

Key words: religious organizations, worship, state registration, religious needs, juridical persons.